

PETER DUBOVSKÝ:

*HEZEKIAH AND THE ASSYRIAN SPIES:
RECONSTRUCTION OF THE NEO-ASSYRIAN
INTELLIGENCE SERVICES AND ITS SIGNIFICANCE
FOR 2 KINGS 18–19.
(EZECHIAŠ A ASÝRSKI ŠPIÓNI: REKONŠTRUKCIA
NOVOASÝRSKÝCH VÝZVEDNÝCH SLUŽIEB A JEJ
VÝZNAM PRE 2. KNIHU KRÁĽOV 18–19.)*

*(Biblica et Orientalia 49. Roma: Editrice
Pontificio Istituto Biblico, 2006. XVIII
a 308 s. ISBN 978-8876533525)*

Za posledných pätnásť rokov sme si aj na Slovensku už mohli zvyknúť, že moderná teológia pri štúdiu biblie úzko spolupracuje s inými vednými disciplínami. Na jednej strane na skúmanie textu využíva textovú kritiku a hermeneutiku, ktoré prebrala od klasickej filológie, na druhej strane opisované udalosti kladie do širšieho kontextu, takže má spoločné pole pôsobnosti s dejinami staroveku a archeológiou. Takouto interdisciplinárnou prácou je aj predkladaná monografia, ktorá je upravenou podobou autorovej dizertačnej práce, obhájenej na Harvard Divinity School, Cambridge, v roku 2005.

Biblická 2. kniha kráľov 18–19, ktorá opisuje Sennacheribovu inváziu do Júdskeho kráľovstva, odhaľuje vynikajúcu pripravenosť Asýrčanov po stránke informovanosti o domácich pomeroch (o júdskych zvykoch, vojenských prostriedkoch, vnútornej politike, miestnej geografii, ako aj o júdskych spojencoch Egypťanoch a o ich vojenskej pozícii). Klinopisné tabuľky, pochádzajúce z dobre zachovaných starovekých archívov v Ninive a Nimrude, potvrdzujú existenciu siete informačných služieb, prostredníctvom ktorej asýrsky kráľovský dvor získaval prehľad o dianí na území, o ktoré mal záujem. Táto kniha dáva

oba tieto zdroje do súvislosti a prináša fascinujúci nový pohľad na politickú situáciu a intrigy zachytené v uvedenej biblickej pasáži.

Novoasýrske vojenské výpravy v 9. a v 1. pol. 8. storočia pred Kr. mali za následok anexie rozsiahlych nových území a vytvorenie mnohých polozávislých nárazníkových štátov. Neustála hrozba rebélie v anektovaných územiach si vyžadovala založenie výkonnej špionážnej siete, ktorá by bola schopná informovať kráľovský dvor o situácii v pohraničí Novoasýrskej ríše. Neodhalenie varovných znamení by oddialilo novoasýrsku trestnú intervenciu a mohlo by miestnemu kráľovi poskytnúť dostatočný čas na konsolidáciu a prípadné znovuodtrhnutie celého územia od Novoasýrskej ríše. Z tohto dôvodu si Asýrčania vyvinuli dômyselný systém získavania, spracúvania, overovania, odovzdávania a skladovania informácií potrebných na kontrolu svojich vazalov a provincií.

Zdroje. Hlavnými textovými zdrojmi, z ktorých autor vychádza, sú klinopisné texty zachované v starovekých archívoch v Ninive a Nimrude, ktoré boli publikované v edícii *State Archives of Assyria* (SAA). Vykopávky zatiaľ priniesli okolo 6000 tabuliek, z ktorých asi 1500 je relevantných pre autorovu štúdiu. Vzhľadom na toto množstvo autor uvádza ich plné akkadske znenie iba vtedy, ak chce poukázať na nejakú delikátnu gramatickú záležitosť alebo ak sa odborníci nezhodujú v preklade či rekonštrukcii textu. Inak sleduje anglický preklad edície SAA.

No aby bolo možné informácie získané z archívov zaradiť do správneho kontextu, je potrebné získať aj dostatočné informácie o politických a kultúrnych udalostiach danej krajiny. Preto

druhou skupinou zdrojov, z ktorých autor vychádza, sú výsledky archeologického výskumu z vykopávok v Iraku, Turecku, Sýrii a Palestíne. Väčšina potrebných archeologických informácií bola v čase zostavovania tejto práce dostupná, no niektoré zemepisné oblasti predsa boli nepreskúmané. Preto autor spolu s M. Himmetom a J. Bartkovjakom podnikol v máji a júni 2004 výpravu do východného Turecka, aby preskúmal isté urartské lokality spomínané v novoasýrskej korešpondencii, ale vo vedeckej literatúre buď neidentifikované, alebo neopísané. (Výsledky tohto prieskumu autor hodlá publikovať samostatne.)

Obsah práce. Po úvode (1. *Introduction*, s. 1–9), v ktorom autor stručne načrtáva problematiku a prostriedky, ktoré bude používať, nasleduje časť venovaná novoasýrskej výzvednej službe počas Sennacheribovej výpravy proti Júdskeму kráľovstvu (2. *Neo-Assyrian Intelligence during Sennacherib's Campaign against Judah*, s. 10–31), kde sú opísané metódy Sennacheribovho psychologického boja podľa informácií z biblických zdrojov. Asýrčania sa tu javia ako majstri propagandy, obratní v psychologickú manipuláciu a účinní v rétorike. Z biblického textu možno dedukovať, aký druh informácií Asýrčanov zaujímal – politická situácia, spojenectvá – no nemožno získať informácie o štruktúre, prostredníctvom ktorej Asýrčania získavali tieto informácie.

Potom nasleduje rozsiahla časť venovaná analýze jednotlivých prípadov činnosti novoasýrskej vojenskej a politickej špionáže na základe archívnych dokumentov (3. *Case Studies in Neo-Assyrian Military and Political Intelligence*, s. 32–160). Rozoberajú sa v nej asýrske konflikty s Urartu (3.1), s Elamom (3.2),

s Babylonom (3.3) a spôsoby kontroly arabských kmeňov (3.4). Na príklade Urartu autor ukazuje, ako Asýrčania prenikali do vnútorných záležitostí nepriateľa (3.5). Záverečná podkapitola (3.6) sa venuje právnym základom novoasýrskej informačnej služby. Ďalšia kapitola, ktorá rozoberá novoasýrsky psychologický boj (4. *Neo-Assyrian Psychological Warfare*, s. 161–188), je spracovaná najmä na základe výprav Tiglat-pilesara III. a Sargona II. proti Babylonu.

Kľúčová časť práce, kontextualizácia Ezechiášovho príbehu (5. *Contextualization of Hezekiah's Story*, s. 189–260), podáva dôkazy existencie informačnej siete na území Palestíny a pokus o jej rekonštrukciu identifikovaním centier. Na základe poznania štruktúry, činnosti výzvednej služby a druhu informácií, o ktoré mala záujem, možno vyvodiť isté dôsledky pre analyzovaný biblický text, týkajúce sa jeho historickosti a významu. Záver (6. *Conclusion*, s. 261–263) je stručným zhrnutím výsledkov.

Publikácia obsahuje aj niekoľko zaujímavých dodatkov (*Appendixes*, s. 264–279): 1. prúd informácií v asýrskych východných provinciách, 2. informačné centrá v asýrskych východných provinciách, 3. fázy 12. a 13. výpravy Sargona II., 4. podmanené aramejské kmene spomínané v kráľovských nápisochoch, 5. tvary a osobitné znaky novoasýrskej keramiky, 6. novoasýrske archeologické pamiatky. Na záver nasleduje bohatý zoznam literatúry (*Bibliography*, s. 280–305) a index citovaných autorov (*Index of Authors*, s. 306–308).

Výsledky. Textovo-kritická analýza 2 Krľ 18–19 hovorí, že toto rozprávanie je kompiláciou aspoň troch zdrojov, pričom minimálne jeden prameň a redakcia celej pasáže sa datuje do poexilového

obdobia, približne sto rokov po Sen-nacheribovej invázii. Autorovým zámerom však nie je riešiť textové otázky, ale chce dať biblické pasáže do širšieho kontextu – zistiť, do akej miery odrážajú realitu novoasýrskej výzvednej služby.

Obrazy novoasýrskej špionáže, ako ju podáva biblia a ako ju možno rekonštruovať na základe archívnych dokumentov, sa zhodujú. No biblické tvrdenie, že po Ezechiášovom podrobení sa Asýrii nasledovalo ďalšie vyjednávanie, korešpondencia a rečenie, je v rozpore s existujúcimi asýrskymi dokumentami – nemáme doložené, že by Asýrčania pokračovali v propagande, keď už dosiahli svoj cieľ. Toto možno vysvetliť literárnou kritikou: cieľom tejto pasáže nie je podať presné dejiny v modernom chápaní historiografie, ale ich teologickú interpretáciu. Podobne ako grécki historici Hérodotos a Thukydidés aj biblickí redaktori kladú do úst svojich postáv reči, ktoré v skutočnosti neodznali, no ktoré sú vyjadrením ich vlastných názorov.

Ak však hlavným cieľom tejto biblickej pasáže nebolo podať faktický sled historických udalostí, aký je teda jej význam? Jednou z možností je autorov názor, že ide o dramatický stret medzi jednoduchým spôsobom, ako konali výzvedy Židia, a kvalitatívne neporovnateľne vyšším novoasýrskym systémom získavania informácií.

Podľa údajov, ktoré nám poskytuje biblia najmä v rozprávaniach o obsadení Kanaánu, Židia používali dva spôsoby: hliadkovanie (statické pozorovanie) a rekognoskáciu (mobilný prieskum daného terénu). Pri prieskume vždy išlo o operácie *ad hoc* – konali sa iba vtedy, ak vznikla potreba. Nepoznali systematické získavanie, spracúva-

nie a archivovanie údajov ako v Asýrii. Nepoznali overovanie získaných informácií podľa nejakého nezávislého zdroja. Vyzvedači nepodávali iba faktické informácie, ale vždy ich obohacovali o vlastné dojmy a názory. Takýto prieskum viedol k vojenským podnikom so zmiešanými výsledkami.

Asýrske inovatívne metódy získavania a spracovania informácií a ich systematizovanie viedli k neporovnateľne lepším vojenským výsledkom. Vďaka svojej spoľahlivej informovanosti Asýrčania pôsobili dojmom vševedúcnosti. No predstieraním vševedúcnosti v očiach Židov spochybňovali zvrchovanosť Boha. Preto sa v biblickom rozprávaní kontroverzia medzi Sen-nacheribom a Ezechiášom stáva kontroverziou ohľadom Božej zvrchovanosti.

K neúspechu Asýrčanov prispelo to, čo býva často kameňom úrazu informačných služieb – nesprávne zhodnotenie náboženských hnutí v danej krajine. Ich informácia o tom, že Ezechiáš odstránil kultové uctievanie na výšinách a centralizoval Boží kult do Jeruzalema, bola správna. No ich domnienka, že išlo o kultové miesta *Boha*, bola mylná. Preto asýrsky argument, že je to *Boh*, ktorý ich, Asýrčanov, posielal na trestnú výpravu proti Jeruzalemu, sa nestretáva s úspechom. Podľa redaktorov hlavným hriechom Jeruzalema bola modloslužba na výšinách. Po jej odstránení a očistení Jeruzalema, ktoré vykonal Ezechiáš, je útok na Jeruzalem útokom na sväté mesto a Boh sám ho obráni (2 Krľ 19,34). Názory biblických redaktorov teda možno zhrnúť asi takto: napriek tomu, že Asýrčania mali nesmierne dômyselný systém získavania informácií, ktorý neporovnateľne prevyšoval to, čoho boli schopní Židia,

predsa im na dosiahnutie víťazstva nestačil, lebo na strane Židov bol Boh.

Záverčné hodnotenie. Táto práca výdatne čerpá z asýrskych textových prameňov a autor pracuje s ich originálnym znením nielen v poznámkovom aparáte, ale aj priamo v texte, takže túto publikáciu nepochybne budú najviac schopní oceniť asyrológovia. No keďže vo všetkých týchto prípadoch sa uvádza aj anglický preklad, táto štúdia môže byť obohatením aj pre tých bádateľov v oblasti staroveku, ktorí neovládajú asýrčinu. Práca však predpokladá solídnu znalosť hebrejčiny, čo pri publikácii vydanjej Pápežským biblickým inštitútom neprekvapuje.

Ak však zámerom vydavateľstva bolo priniesť publikáciu, ktorá by priniesla úžitok aj pre širšiu odbornú verejnosť, teda nielen pre asyrológov, trochu prekvapuje, že do nej nie sú zaradené mapy. Nazdávam sa, že taká dôverná znalosť starovekej blízko východnej geografie, ktorá by zahŕňala asýrske provincie a ich centrá v opisovanom období, nie je samozrejmá ani medzi biblistami, historikmi staroveku a archeológmi, pokiaľ sa nevenujú priamo Asýrii.

Pokiaľ ide o obsahovú stránku, svojou analýzou informačných služieb táto kniha iste môže obohatiť aj ostatných bádateľov v oblasti dejín staroveku (aj klasického) – perzská sieť získavania informácií, ako ju poznáme z gréckych prameňov, nie je nepodobná obrazu, ktorý podáva autor o novoasýrskych spôsoboch. A keďže novoasýrsky spôsob získavania a spracovania informácií svojou dôkladnosťou upútal pozornosť nielen historikov, ale aj tých, čo sa špiónaži venujú v praxi, táto štúdia môže zaujať aj tých, čo sa zaoberajú vý-

skumom informačných služieb vo všeobecnosti.

Helena Panczová

VÍT HUŠEK – LADISLAV CHVÁTAL – JANA PLÁTOVÁ (ED.):

MISCELLANEA PATRISTICA:

STUDIE KE KLEMENTOVI Z ALEXANDRIE, MARIU VICTORINOVÍ, AMBROSIASTROVI A MAXIMU CONFESSOROVÍ

(Brno: CDK, 2007. 119 s.

ISBN 978-8073251314)

Čtenáři se dostává do rukou sborník pěti studií zabývajících se čtyřmi autory patristické epochy, které spojuje událost, při níž původně jako referáty zazněly, totiž setkáním mladých patrologů v říjnu 2006 na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci pod patronací Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. Již zaměření jednotlivých příspěvků – z nichž tři se zabývají vztahem patristiky a antické filosofie, jeden je povahy spíše filologické a jeden teologické – prozrazuje jednu příznačnou vlastnost současného patristického bádání, které čerpá ze znalostí množství vědních oborů, a časově pojímá rozsáhlé období od vzniku novozákonního korpusu až po konec starověku a nástup scholastiky. Tutéž časovou rozlehlost a rozmanitost metodiky představují studie představené v *Miscellanea patristica*, které tedy můžeme vnímat jako pět sond do bohatého naleziště moudrosti patristických textů, které mohou poskytnout

čtenáři či studentovi jistý vhled do myšlení jednotlivých autorů.

První dvě studie se věnují Klementu Alexandrijskému – Matyáš Havrda se věnuje filozofickému vymezení víry coby anticipace smyslu. Klementovo pojetí víry se od pojetí epikurejců liší tím, že se nezakládá na zkušenosti, ale na účasti na „prorockém“ času Písma umožňuje uchopit jak nezažitou minulost, tak nepředstavitelnou budoucnost.

Příspěvek Jany Plátové přibližuje českému čtenáři nedochovaný Klementův biblický komentář pomocí překladu a analýzy jednoho z jeho fragmentů (fr. 12). Autorka přitom na rozdíl od dosavadních studií nenachází shodu zajímavého úryvku o uzdravení malomocného se synoptickými evangelií, avšak vidí shodu Klementova velmi volného čtení epizody s předlohou papyru Egerton 2.

Třetí ze studií, jejímž autorem je Václav Němec, se zabývá metafyzickým pozadím teologických děl Maria Victorina, když hledá možné prameny Victorinových konceptů spojujících pojmy „být“, „žít“ a „myslet“ u neoplatónských filozofů a gnostických škol, ovlivněných platónstvím. Marius Victorinus postupně rozvíjí podle autora pozdně neoplatónský systém hypostazí, aby jej přetvořil v souladu s nicejským pojmem soupodstatnosti a dalšími svými metafyzickými prameny.

Příspěvek Víta Huška zkoumá Ambrosiastrovu exegezi Řím 5,14–15, věnovanou Kristovu sestupu do pekel. Teologicky velmi zajímavý motiv představuje Ambrosiastrova koncepce, která počítá s tím, že v okamžiku smrti nemusí být o osudu člověka definitivně rozhodnuto.

Poslední z příspěvků přivádí čtenáře do doby o několik staletí později a La-

dislav Chvátal v něm zkoumá, od kterých filosofů přebírá Maxim Vyznavač rozdělení pohybu na přímý, kruhový a spirálovitý v jedné ze svých *Ambigui*. Dochází přitom k závěru, že tímto filozofickým pramenem nejsou aristotelici, jako spíše neoplatónská tradice a Dionýsios (Pseudo-)Areopagita.

Miscellanea tak nabízí vhled do základních filozofických a teologických pojmů u pozdně antických autorů – zvláště víry, triády být-žít-myslet, spásy a pohybu. Sborník je proto cenný nejen pro přínos statí ke studiu jednotlivých autorů či pojmů, ale také jako výborná sonda pro studenty filozofických a teologických oborů. Máme tedy důvod těšit se na další výsledky výzkumu našich kolegů.

David Vopřada

MICHAL CHABADA:

JAN DUNS SCOTUS:

VYBRANÉ KAPITOLY Z JEHO EPISTEMOLÓGIE

A METAFYZIKY

(Bratislava: Univerzita Komenského, 2007, 151 s. ISBN 978-8022322645)

Dr. Michal Chabada je na Slovensku známý vďaka svojmu vedeckému záujmu o stredovek a osobitný záber jeho štúdií sa týka Dunsca Scota. Medzi autorove výnimočné úspechy patrí aj štúdium u najznámejšieho európskeho znalca tohto stredovekého autora – prof. Honnefeldera a publikácia Chabadovej dizertácie v Nemecku pod názvom *Cognitio intuitiva et abstractiva*.

Predkladaná práca predstavuje ďalšie dielo tohto autora. Ide o monografiu na tému epistemológie a ontológie z po-

hľadu Dunska Scota, ktorého rozriešenie klasických filozofických problémov predstavuje originálne stanovisko. Autor predstavuje dejiny myslenia predovšetkým ako hľadanie riešenia vzťahu logosu s bytia, vzťahu nášho poznania a toho, čo je reálne. Preto si k vykresleniu Scotovho riešenia problematiky poznania poslužil dvoma porovnávacími, vzájomne sa však vylučujúcimi filozofickými systémami – Aristotela a Kanta.

V práci – ako už názov ukazuje – ide o problematiku základu ľudského poznania a metafyziky z pohľadu Scota. Autor – podobne ako Scotus – začína kritikou teórií, ktoré Scota predchádzajú – kritikou iluminačných teórií Henricha z Gentu. Ten tvrdil, že kritérium poznania pravdy (logos) nespočíva ani v poznaní, ani reálnom zmyslovom objekte. Obe sú menlivé, a preto nemôžu priviesť k poznaniu pravdy. Scotus naproti nemu zastáva realistickú koncepciu poznania. Hoci je zmyslové poznanie premenlivé, rozum teda môže prirodzeným spôsobom dospieť k pravde, a to minimálne čo sa týka princípov a záverov vyplývajúcich z ich (spoločného) základu. Je možné teda poznať objekty z hľadiska ich prirodzenej povahy, čo sa stáva základom pre formovanie pojmu. Na základe takejto teórie konštatuje, že na veci existujú menlivé a stále vlastnosti (podobnosť – *similitudo*), ktoré rozlíši dvoma modmi poznania. Jeden z nich siaha k premenlivým vlastnostiam vecí a uchopuje ich individualitu (*haecceitas*), ktorú poznávame jednotlivo v ich osobitosti, a uchopuje to, čo majú spoločné – čo poznávame ako spoločné vlastnosti (to je možné na základe intuitívneho intelektuálneho poznania). Toto znamená určité obmedzenie zo strany Scota: hoci individuálnosť všetkých objektov poznávame

intelektuálne, naše porozumenie *pro statu isto*, čiže v situácii po dedičnom hriechu – znemožňuje úplné pochopenie.

Scotus rozlišuje medzi dvoma základnými modmi intuície. Prvý modus je dokonalé intuitívne poznanie, ktoré máme *in patria* – pri blaženom pohľade na Boha. Druhý modus je nedokonalá intuícia, ktorou nevnímame singularitu, ale predmet z hľadiska jeho existencie. Aj v tomto sa teda prejavuje novosť Scotovej pozície. Pripustením tohto druhého modu poznania spojeného s abstrakciou sa prekonáva aristotelovská teória poznania: nielen vnemy, ale aj pochopenie poznáva singularitu predmetov (také niečo by nepripustil ani Kant, podľa ktorého je možná len cesta diskurzívneho poznania).

Scotus, podobne ako Aristoteles tvrdí, že logos spočíva v extramentálnych veciach (vo veciach). Na rozdiel od Aristotela však hovorí, že poznateľnosť veci nemá svoj základ v princípe individuácie (čo je u Aristotela *matéria*), ale v spoločnej prirodzenosti vecí (*natura communis*) – teda pokiaľ ide o diferenciu rodu. Rod je však veciam spoločný, nemôže byť špecifickým rozdielom. *Natura communis* (spoločná prirodzenosť) totiž predstavuje to, čo je veciam spoločné, a preto nemôže byť samotným princípom individuácie, iba na základe formálnej diferencie *a parte rei* (zo strany samotnej veci). Tieto dve spoločne môžu predstavovať individuálny princíp. Všetky veci teda spája ne-numerickej jednota, ktorá nezapríčiňuje singularitu vecí. Je nezávislá od činnosti rozumu (s. 34) a predsa univerzálne obsiahnutá v pojme po jeho vytvorení aktívnym intelektom a zmyslovým obrazom (s. 35). Tým Scotus originálne prispel k problematike univerzálií. Na

rozdiel od Aristotela a Henricha z Gentu je princíp individuácie podľa Scota vrcholne pozitívnym (teda nie negujúcim to, čím človek nie je).

V záverečnej kapitole sa Chabada zaoberá otázkou formálneho a materiálneho predmetu metafyziky podľa Duns Scota. Čo znamená, že metafyzika je vedou, aká je jej metóda a predmet a akým spôsobom sa prelína/odlišuje od Aristotelovskej metafyziky? To sú hlavné, oporné body tejto kapitoly. Aristoteles poznal rôzne definície metafyziky, tvrdil hlavne, že ide o vedu (ktorá bytostne skúma rod vecí). Predmetom metafyziky je najvyšší rod vecí (súcno). S týmto ale Duns Scotus nesúhlasí. Ak by rod vecí bol tým, čo je predmetom metafyziky, nielen že by bolo ťažké zadefinovať tento predmet (neexistuje *differentia specifica*), ale je potom sporné, či je teológia odlišnou vedou, a tým pádom, či je filozofia potrebná. Navyše Scotus nesúhlasí ani s tomášovskou tradíciou, pretože tvrdí, že teológia skúma zjavené pravdy a v tomto prípade by teológia ako zdroj zjavených právd nebola viac potrebná, ale postačila by filozofia. Sám Scotus ponúka riešenie z pozície prvotnosti (metafyzického) predmetu poznania, z pojmu súcna a prvého predmetu v ráde dokonalosti.

Chabadova štúdia ponúka viaceré podnetné myšlienky k premýšľaniu, ktoré sa z priestorových dôvodov nedajú uviesť. Toto nesmierne ťažké, ale pútavé čítanie nepostráda zaujímavosť a môže poslúžiť ako veľmi dobrý úvod a základ k stredovekému štúdiu pre teológov a filozofov, aspoň trochu sa zaoberajúcich stredovekým myslením.

Rastislav Nemec

STANISLAV BALÍK – JIŘÍ HANUŠ:

KATOLICKÁ CÍRKEV V ČESKOSLOVENSKU 1945–1989

(Brno: CDK, 2007. 399 s.

ISBN 978-8073251307)

Je veľmi pozitívni, že pro studium historie katolické církve v době komunistické totality vycházejí stále nové publikace. Jednou z nich je právě monografie Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Již sami autoři jsou zárukou kvality a erudice. Oba mají se studiem dějin Československa doby komunistické totality hojně publikační zkušenosti a také brněnské Centrum pro studium demokracie a kultury už vydalo několik publikací k dějinám církve v době komunistické totality (a to jak v ediční řadě *historia ecclesiastica* tak *historie*). Kombinace těchto skutečností směřuje k předpokladu, že publikace bude kvalitní a také kvalitní skutečně je.

I když by se někdo mohl obávat, že půjde o pouhou „skrumáž“ faktů nebo informací z dříve vyšlých publikací, není tomu tak. Zatímco dosavadní publikace se často věnovaly jen určité události či tématu, tato publikace je první přehlednou souhrnnou syntézou dějin katolické církve v době komunistického režimu v Československu. Kniha přináší, jak je uvedeno na přebalu, „moderní a současně velmi aktuální historický výklad událostí, které se týkají církevních i sociálně kulturních novodobých dějin Československa.“ S tím nelze než souhlasit. Publikace tedy zdaleka není suchým chronologickým výčtem událostí, ale snaží se o postihnutí příčin jednotlivých událostí v širších souvislostech a dlouhodobějších dobových trendech. A také snad prvně jsou vedle sebe popi-

sovány nejen osudy těch, kteří trpěli nebo kolaborovali, ale také těch, kteří „lavírovali mezi oběma stranami“: snažili se jak patřit k církvi, tak se příliš neprotivit režimu, což byla snad i většina.

Sami autoři hned v úvodu upozorňují, že budou mít na zřeteli především dějiny katolické církve v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, dějinám církve na Slovensku je věnována pozornost v menší míře, ale zásadní události jsou zachyceny. Jak je už obsaženo v samotném názvu knihy, jedná se o dějiny katolické církve, ostatní křesťanská církevní společenství jsou zmíněna pouze ve vztahu k ní.

Protože samotné téma historie Československa 1948–1989 je stále velmi citlivé a živé – od roku 1989 neuplynulo ještě ani 20 let – je třeba při jeho zpracovávání nejen kritický přístup historie, ale také citlivé zpracovávání některých „bolestných“ událostí. Pro snadnější porozumění tomuto období se autoři snaží objasnit „dobový výkladový kontext“ některých skutečností: na jedné straně stát deklaroval náboženskou svobodu a právo věřících, na straně druhé byla státem prosazována protikřesťanská ideologie apod.

Samotný text je členěn na dvě části. V první části nazvané *Události – struktury – postoje* je čtenáři předložena analýza dějin – přestože již byla několikrát mapována. Tato část je rozdělena do pěti tématických oblastí: *Vztah církve a státu, episkopát, kněží, řehole a laici*, ty ovšem nepředstavují striktně chronologický postup událostí, ale vyjadřují snahu přehledně představit strategii postupu komunistického režimu vůči jednotlivým skupinám – znemožňování kontaktů s Apoštolským stolcem, likvidace nebo alespoň omezování řeholí, represe vůči praktikujícím katolíkům,

kterí se stávali občany „druhé kategorie“, což také přispělo k nárůstu procenta osob „bez vyznání.“ Autoři samozřejmě nepřešli bez povšimnutí problému kolaborace jak mezi duchovenstvem, tak mezi laiky, pokoušejí se zamyslet nad důvody, které vedly k tomuto selhání – vždyť nelze posuzovat stejně kolaboraci toho, kdo tak činil vědomě za účelem vzestupu své kariéry, a toho, který zlomen nelidským mučením byl donucen k podpisu spolupráce! Kapitoly jsou doplněny exkurzy představujícími životní osudy vybraných osob. Vzhledem k tomu, že je dostupné velké množství publikovaných vzpomínek pamětníků, v nichž je někdy patrná pochopitelná tendence k subjektivnímu či nekritickému líčení událostí, může i tato publikace čtenáři poskytnout určitý „podklad“, jak číst kriticky tuto memoárovou literaturu.

Druhá část knihy je nazvána Kulturní změny – mentality – spiritualita. V ní se autoři pokusili vystihnout některé oblasti života církve, proměny mentalit. Věnují se *Katolicismu a změně mentalit po roce 1945*, nastiňují tedy poválečný vývoj těsně před rokem 1948. Snaží se objasnit také charakter „tří církví“ – oficiální, skryté a exilové. Toto rozdělení nebylo církví chtěné, ale uskutečnilo se v reakci na postup režimu. V kapitole *Vybrané rysy spirituality české katolické církve* (autoři jsou si vědomi problematičtějšího použití pojmu „spiritualita“ v tomto kontextu). Všimají si také *proměn lidové zbožnosti*, vždyť právě poutě lidu se často stávaly manifestací odporu vůči režimu, a tak se je režim snažil buď zakázat, nebo využít ve svůj prospěch, což se mu ale příliš nedařilo. Nebylo možné také opomenout ohlas události, která byla sledována na celém světě, a to Druhého vatikánského

koncilu, v českých zemích. Právě díky nesvobodě se zde mohly jeho závěry prosazovat sice jen pozvolna, ale přece jen sem pronikaly. Komunistická propaganda se například snažila využít ve svůj prospěch i osobu Jana XXIII. (papeže dělnického původu). Také „exilová církev“ se nemálo snažila pomoci „domácí církvi“, např. vydávání dokumentů a jiných publikací v Křesťanské akademii v Římě. Závěrečná kapitola se věnuje *novým zkušenostem českého katolicismu*. Určitým způsobem se snaží poukázat na „dědictví“, které si církev z doby komunismu odnesla. Společnost neměla problém s přijetím proticírkevních nálad a díky kvalitní indoktrinaci některé následky pociťujeme dodnes. Naopak zkušenost z vězení dala církvi dobrý impuls – možnost vydávání svědectví, vzdělávání, kontakt s jinými

konfesemi zbavený předsudků apod. Právě význam neustálého vzdělávání byl velmi silně přítomen jak ve věznicích, tak ve skryté církvi, což mělo vliv na formování kléru i katolické inteligence. Ovšem nelze přehlédnout dodnes bolestně vnímané selhání některých kněží a laiků, která se stávají často nástrojem vyřizování osobních pří.

Kniha je hojně doplněna kompletní citací dobových dokumentů či jejich fotokopiiemi, obsahuje také hojné obrazové přílohy, schémata či přehledné tabulky.

Publikace jistě zaujme odbornou, ale i laickou veřejnost, všechny, kteří se chtějí o složitosti doby nedávno minulé nejen něco dozvědět, ale pokusit se ji i pochopit.

Jitka Jonová